

**КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА
УНІВЕРСИТЕТСЬКИЙ КОЛЕДЖ**

Циклова комісія суспільних дисциплін і правознавства

ЗАТВЕРДЖУЮ
Проректор з науково-методичної
та навчальної роботи
О.Б.Жильцов
«14» вересня 2016 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

**ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА
ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН**

(назва навчальної дисципліни)

галузь знань 0304 Право
(шифр і назва напрямку підготовки)

спеціальність 5.03040101 Правознавство
(шифр і назва спеціальності)

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА
Ідентифікаційний код 02136554
Начальник відділу
моніторингу якості освіти
Програма № 1982
Жильцов
(підпис) (прізвище, ініціали)
« » 20 16

Київ – 2016 рік

Робоча програма з дисципліни «Історія держави і права зарубіжних країн» для студентів галузі знань 0304 Право, спеціальності 5.03040101 Правознавство.

Розробник: Рябоконт Ю.С., викладач циклової комісії суспільних дисциплін і правознавства Університетського коледжу Київського університету імені Бориса Грінченка

Робочу програму схвалено на засіданні циклової комісії суспільних дисциплін і правознавства

Протокол від «дв» серпня 2016 року № 1

Голова циклової комісії суспільних дисциплін і правознавства (Н.К.Бурдіна)

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни
		Денна форма навчання
Кількість кредитів: 5 Змістові модулі: 5 Загальний обсяг дисципліни (години): 150 годин Тижневих годин: 5,6 години	Шифр та назва галузі знань <i>0304 Право</i> Шифр та назва спеціальності <i>5.03040101 Правознавство</i> Освітньо-кваліфікаційний рівень <i>"молодший спеціаліст"</i>	Нормативна Рік підготовки: 2 Семестр: III Аудиторні заняття: 100 годин, з них: Лекції(теоретична підготовка):<i>50 год.</i> Семінарські заняття: <i>20 год.</i> Самостійна робота: <i>50 год.</i> Індивідуальна робота <i>20 год.</i> Модульний контроль <i>10 год.</i> Вид контролю: <u>залік</u>

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета навчального курсу «Історія держави і права зарубіжних країн» передбачає опанування студентами інструментарієм науки історії держави і права зарубіжних країн, вивчення конкретних державних інструментів та систем права, розкриття основних закономірностей процесу державно-правового розвитку, починаючи з часів виникнення держави і права і закінчуючи політичними і правовими структурами сучасності.

Метою викладання дисципліни є забезпечення майбутніх юристів знаннями в галузі права, про сутність, форми, походження, історичний розвиток держави і права, право взагалі, так і знань в юриспруденції, визначити місце і значення теорії держави і права в сучасному світі, в суспільстві.

Завданням курсу є сприяти формуванню фахівця, здатного широко і глибоко мислити; розвивати творчій потенціал особистості майбутнього спеціаліста, формувати вміння розбиратися у складних процесах як минулого, так і сучасних, підготувати студента до активного громадського життя.

У студента мають бути сформовані такі предметні компетентності:

- розуміння студентами базису юридичних знань, ознайомлення із еволюцією правових інститутів в зарубіжних державах, з пам'ятками іноземної юридичної практики та правової культури, що формує основу професійної підготовки.
- Вивчення зазначеної дисципліни дозволить сформувати цілісне уявлення про зміст та основні етапи розвитку права в країнах Європи, Америки та Сходу.
- Історія зарубіжного права формує теоретико-пізнавальну, прогностичну та світоглядну компетенції, а також базується на методологічних принципах історизму, об'єктивності, системності, науковості та плюралізму наукового пізнання.
- Формування та підвищення рівня національно-правової і державно-правової свідомості студентів, розуміння неперервності та спадковості процесу державотворення через глибоке осмислення історії цивілізаційного розвитку державності та правових інститутів, історичний аналіз юридичних норм, інших джерел права, взаємозв'язків державних органів та правових інститутів,
- . Зазначена дисципліна на основні методології та категоріального апарату теорії держави і права дозволяє узагальнити досвід минулого, визначити закономірності еволюції правових інститутів у різних країнах світу.

Таким чином, курс історії держави та права зарубіжних країн не лише забезпечує належну історико-правову підготовку майбутніх юристів, а й створює базис для вивчення спеціальних юридичних дисциплін і усвідомлення специфіки діючих на сьогодні норм вітчизняного права.

3. Програма навчальної дисципліни

Модуль 1.

Форми та право стародавніх держав

Лекція 1. Загальна характеристика курсу «Історія держави і права зарубіжних країн» (2 год.)

Предмет історії держави і права зарубіжних країн.

Методологія.

Періодизація історії держави і права зарубіжних країн.

Значення вивчення історії держави і права зарубіжних країн.

Основні поняття теми: суспільно – політична наука, джерела права, історіографія, історичний метод, порівняльний метод, метод аналогії, екстраполяція, пізнавальна функція, прогностична функція, правові інститути.

Лекція 2. Загальна характеристика розвитку держави і права Стародавнього світу. Єгипет та Вавілон (2 год.)

Поняття Східної та Західної традиції розвитку держави і права. Азіатський спосіб виробництва. Характерні особливості зародження та розвитку держави та права Стародавнього Сходу. Поняття античності. Характерні особливості та тенденції розвитку держави і права країн античності.

Специфічні риси політичної організації. Періодизація розвитку держави і права Стародавнього Єгипту. Розвиток землеробства, іригаційна система. Державний лад. Формування поняття “східна деспотія”. Влада фараонів. Апарат управління державою. Соціальна Структура. Характеристика правової системи. Поняття правової норми та правопорушення в Стародавньому Єгипті. Джерела – пам’ятки права Стародавнього Єгипту.

Соціально-економічний та політичний розвиток Межиріччя наприкінці III тис. до н.е. Розвиток релігії, права, писемності. Періодизація розвитку держави і права Месопотамії. Джерела – пам’ятки права Межиріччя. Правовий статус авілумів, мушкенумів, воїнів, селян та рабів. Характеристика органів державної влади. Характеристика Законнику царя Хаммурапі. Цивільне, сімейне та карне право.

Основні поняття теми: азіатський спосіб виробництва, “східна деспотія”, авілум, мушкенум, Законник царя Хаммурапі.

Семінар 1. Загальна характеристика курсу «Історія держави і права зарубіжних країн». Загальна характеристика розвитку держави і права Стародавнього світу. Держава і право Стародавнього Єгипту та Вавілону (2 год.)

Лекція 3. Держава і право Стародавньої Індії та Китаю (2 год.)

Виникнення держави в Індії. Періодизація розвитку держави і права в Індії. Суспільний лад. Система варн. Державний лад. Центральне і місцеве управління. Суд і судочинство. Джерела і основні риси права.

Виникнення і розвиток держави і права в Китаї. Періодизація розвитку держави і права в Китаї. Особливості суспільного і державного ладу. Реформи, спрямовані на руйнування громади. Армія. Джерела і основні риси права.

Основні поняття теми: касти, варни, закони Ману, книга законів царства Вей, реформи Шан Яна

Лекція 4. Держава і право Стародавньої Греції (2 год.)

Рабовласницькі держави в Стародавній Греції.

Реформи Солон і Клісфена.

Спарта: суспільний устрій, організація влади.

Цивільно-правові інститути Стародавніх Афіні і Спарти.

Джерела права. Публічне і приватне право.

Основні поняття теми: реформи, кріптерії, закони Лікурга; елліни, спартіати, ілоти, патріархальна система, рабовласницьке право, ордалії, принцип таліону, тимократія, майновий ценз, геліея, реформи Клісфена, герусія, ефори, аристократія, закони Драконта, закони XII таблиць, імперія, квіритське право, республіка, принципат, домінат, консули, магістрати, демократія.

Лекція 5. Держава і право Стародавнього Риму (2 год.)

Рабовласницька держава в Стародавньому Римі. Правове становище населення. Реформи Сервія Туллія. Утворення аристократичної республіки.

Демократичні засади республіканського ладу.

Падіння республіки і перехід до імперії. Падіння імперії. Римське рабовласницьке право, етапи його розвитку. Джерела права. Публічне і приватне право.

Основні поняття теми: реформи, кріптерії, майновий ценз, аристократія, закони Драконта, закони XII таблиць, імперія, квіритське право, республіка, принципат, домінат, консули, магістрати, демократія.

Семінар 2. Держава і право Стародавньої Індії та Китаю. Держава і право Стародавньої Греції та Риму (2 год.)

Лекція 6. Держава та право Візантійської імперії (2 год.)

Державність візантійської імперії. Адміністративна система. Бюрократична система Візантії. Місцеве та військове управління. Взаємодія держави та церкви. Еволюція соціально-правового ладу. Соціальна структура. Особливості візантійського феодалізму. Судово-правова система.

Основні поняття теми: фамілія, церковна юстиція, Кодекс Юстиніана, Еклога, пронія, династ.

Модуль 2.

Феодальні держави і право

Лекція 7. Загальна характеристика держави і права феодального періоду.

Держава і право франків. (2 год.)

Поняття феодалізму. Відносини сюзеренітету-васалітету. Формування основи феодального господарства – манора. Основні етапи розвитку феодальних держав.

Суспільний лад у феодальних державах. Роль церкви у формуванні держави і права. Папська революція, її зміст та роль в розвитку й формуванні західної традиції права та держави. Характерні особливості розвитку середньовічного права. Види середньовічного права: королівське, феодальне, маноріальне, міське, торгівельне, цехово-гільдійське, церковне. Виникнення університетів та рецепція римського права.

Основні етапи виникнення і розвитку франкської держави і права. Формування державного апарату. Влада франкських королів. Основні положення реформи Карла Мартелла (715–741 рр.). Утворення Франкської імперії. Суспільний лад франкської держави. Джерела права. Перехід від варварських до феодальних правових звичаїв. Вплив римського права. Основні риси права.

Основні поняття теми: манора, папська революція, середньовічне право, реформа Карла Мартелла, варварські правди, рецепція римського права

Лекція 8. Держава і право Франції періоду Середньовіччя

Утворення станово-представницької монархії у Франції. Генеральні та провінціальні Штати. Посилення королівської влади. Центральне та місцеве управління. Судова система.

Французький класичний абсолютизм. Ліквідація станово-представницьких органів та посилення необмеженої королівської влади. Розвиток права. Кримінальне право. Судочинство.

Становлення Французького королівства. Становлення королівської адміністрації. Реформи Людовіка IX. Робота Генеральних Штатів. Централізація влади та держави. Регулярна монархія.

Основні поняття теми: абсолютна монархія, лен, цензура, Генеральні Штати, король.

Лекція 9. Держава і право Англії та Німеччини періоду Середньовіччя (2 год.)

Станово-представницька монархія. В Англії. Виникнення і розвиток парламенту. Зародження парламентаризму. Центральні органи влади та місцеве самоуправління. Розвиток права. «Загальне право». Статутне право.

Особливості англійського абсолютизму. Королівська влада і парламент. Центральні органи влади. Держава і церква. Місцеве управління. Судова система. Розвиток права. Кримінальне право. «Криваве законодавство». Судовий процес.

Особливості утворення і розвитку німецької феодальної держави і права. Основні тенденції їх розвитку. Періодизація розвитку держави і права в Німеччині. Становлення і розвиток ранньофеодальної держави в Німеччині (X–XII ст.) Територіальна роздробленість та розвиток автономних німецьких князівств-держав (XIII – кінець XVIII ст.). Особливості абсолютизму в Німеччині. Особливості станової структури. Регулювання поземельних, майнових, шлюбно-сімейних відносин. Система кримінального права. «Саксонське Зерцало», «Кароліна», «Золота Булла». Міське право.

Основні поняття теми: станово-представницька монархія, абсолютна монархія, Генеральні штати, королівський суд, суверенно – васальна система Тризни, фелонії, місдімінор, право Прецедент, ороднанси. «Велика Хартія Вольностей», «Саксонське Зерцало», «Кароліна», «Золота Булла».

Семінар 3. Загальна характеристика держави і права феодального періоду. Держава і право франків. Держава і право Франції, Англії та Німеччини періоду Середньовіччя (2 год.)

Лекція 10. Держава і право Арабського Халіфату (2 год.)

Передумови, виникнення і розвиток Арабського Халіфату. Особливості суспільного і державного ладу Арабського Халіфату. Судова система. Джерела мусульманського права. Система мусульманського права.

Основні поняття теми: іслам, халіфат, «арабський світ», Коран, Сунна, Тефсир.

Лекція 11. Японське середньовічне право (2 год.)

Виникнення і розвиток Держави та права Японії. Суспільний лад середньовічної Японії. Кодекс Тайхо-ріцуре. Судова система. Сімейно-шлюбні відносини. Адміністративне та кримінальне право середньовічної Японії.

Основні поняття теми: Сьогунат, бакуфу, с-но-ко-се, атестація чиновника.

Семінар 4. Державо і право арабського Халіфату та Японії (2 год.)

Модуль 3.

Виникнення та розвиток буржуазної держави і права

**Лекція 12. Загальна характеристика держави і права буржуазного періоду
Держава і право Англії нового періоду (2 год.)**

Буржуазна революція XVII ст. і утворення буржуазної держави. Зміни у формі держави. Найважливіші акти «Довгого парламенту». Парламентська боротьба з абсолютизмом. Встановлення республіки. Протекторат Кромвеля. «Знаряддя управління».

Реставрація монархії. Зародження політичних партій. «Хебеас корпус акт». «Білль про права». «Акт про престолонаслідування». Формування англійської конституційної монархії, закріплення принципів англійського конституційного права.

Розвиток англійського парламентаризму у XVIII-XIX ст.

Утвердження двопартійної системи.

Основні поняття теми: Двопалатний парламент, Протекторат, конституційна монархія, двопартійна система, «Біль про права».

Лекція 13. Держава і право США нового періоду (2 год.)

Війна за незалежність та утворення США. «Декларація незалежності». Прийняття конституцій в штатах. «Статті конференції».

Конституція США та створення федерації. Система «стримувань та противаг» трьох гілок влади. Перший цикл конституційних поправок («Білль про права»).

Створення федерального державного апарату. Двопартійна система. Територіальне розширення США.

Громадянська війна між Північчю і Півднем та її вплив на державно-правовий розвиток США.

Основи державної організації. Конгрес. Виконавча влада. Судова система.

Основні поняття теми: конфедерація, конституція, декларація, конституційні поправки, «Білль про права», конгрес.

Семінар 5. Загальна характеристика держави і права буржуазного періоду Держава і право Англії нового періоду. Держава і право США нового періоду (2 год.)

Лекція 14. Держава і право Франції нового періоду (2 год.)

Буржуазна революція та утворення буржуазної держави у Франції. «Декларація прав людини і громадянина» 1789 р. Проголошення важливих принципів буржуазної держави і права.

Конституція 1791 р. та оформлення конституційної монархії.

Перша республіка у Франції.

Якобінська диктатура. «Декларація прав людини і громадянина» 1793 р. Державний лад якобінської диктатури.

Термідоріанська реакція. Конституція 1795 р.

Переворот Наполеона Бонапарта і Конституція 1799 р. Державний лад період консульства.

Перша імперія. Централізація і бюрократизація державного апарату.

Державна організація легітимної монархії.

Друга республіка і Конституція 1848 р. Державний лад Другої республіки.

Друга імперія. Конституція 1852 р.

Паризька Комуна, її державний лад. Законодавство Паризької Комуни.

Третя республіка. Конституційні закони 1875 р.

Еволюція французького парламентаризму.

Кодифікація права. Цивільний кодекс. Наполеон – класичний кодекс буржуазного права. Кримінальний та кримінально-процесуальний кодекси.

Основні поняття теми: Перша республіка, Якобінська диктатура. «Декларація прав людини і громадянина» 1793 р., Термідоріанська реакція, переворот Наполеона, легітимна монархія, кодекси Наполеона, французький парламентаризм.

Лекція 15. Держава і право Німеччини та Японії нового періоду (2 год.)

Особливості розвитку Німеччини у першій половині XIX ст. Реформи в Пруссії. Вплив революції 1848 р. на розвиток німецьких держав. Північнонімецький союз. Утворення імперії. Конституція 1871 р. Державний лад Німеччини у кінці XIX – на початку XX ст. Джерела та основні риси права Німеччини нового періоду.

Австрійська імперія та реформи Габсбургів.

Особливості існування Японії в Середньовіччі. Причини та наслідки «закриття Японії». Суспільний та державний лад Японії до середини XIX ст. Передумови революції в Японії. Революція Мейдзи. Реформи 70–80-х рр. XIX ст. Конституція 1889 р. Державний та суспільний лад Японії кінця XIX – на початку XX ст. Особливості формування японського права.

Основні поняття теми: рейнський союз, конституція Німеччини 1871 р., Німецьке цивільне уложення, ландтаг, бундесрат, рейхстаг, «закриття Японії», Революція Мейдзи, Конституція Японії 1889 р.

Семинар 6. Держава і право Франції, Німеччина та Японії нового періоду (2 год.)

Модуль 4.

Держава і право слов'янських народів, Росії, СРСР.

Лекція 16. Становлення права слов'янських народів (2 год.)

Загальна характеристика правових традицій слов'янських народів. Польське право. Чеське земельне право. Законник Стефана Душана. Кримінальне право. Правова система Славонії та Сербії.

Основні поняття теми: Законник Стефана Душана, право мертвої руки, кмети, меропхи.

Лекція 17. Держава і право Московії періоду Середньовіччя (2 год.)

Утворення Московської централізованої держави. Земські собори. Розвиток приказної системи. Місцеві органи управління. Запровадження губернського та земського самоуправління.

Джерела права. Перші загальноросійські судебники 1497 і 1550 рр. Реформа Івана IV. «Соборное уложеніє». 1649 р. та його загальна характеристика

Абсолютна монархія в Росії. Особливості суспільного устрою. Станові реформи Петра I. «Жалувані грамоти дворянству та містам».

Розвиток права. Кримінальне право за «Артикулами військовими з коротким тлумаченням».

Основні поняття теми: Земські собори, централізована держава, загальноросійські судебники, «Соборное уложеніє» 1649 р., Кримінальне право за «Артикулами військовими з коротким тлумаченням». Судебник 1550 р.

Лекція 18. Держава і право Російської імперії другої половини XIX – початку XX ст. (2 год.)

Загальна характеристика буржуазних реформ 60-х – 70-х рр. Підготовка і проведення селянської реформи 1861 р. Зміни в соціальному устрої.

Державний лад. Запровадження місцевого та земського самоврядування (земська та міська реформи), його демократичний зміст.

Судова реформа. Система судових органів.

Контрреформи 80-90-х рр. Запровадження інституту земських дільничих начальників. Положення про губернські та повітові земські установи 1890 р. Міське положення 1892 р.

Розвиток права. Цивільне право. Кримінальне право. Судовий процес.

Аграрне законодавство Столипіна.

Зміни в державному ладі. Маніфест від 17 жовтня 1905 р. Зародження парламентаризму.

Основні закони 1905 р. Царська влада. Державна дума та Державна рада, їх взаємодія.

Державний переворот 3 червня 1907 р. Режим виключного становища і надзвичайної охорони. Посилення поліції. Охоронні відділення.

Основні поняття теми: буржуазні реформи, земське самоврядування, Тюремне право,

Аграрне законодавство, контрреформи, маніфест, криза царизму.

Семінар 7. Словянське право. Держава і право Російської імперії другої половини XIX – початку XX ст. (2 год.)

Лекція 19. Формування основ радянського права в 20-30 рр. (2 год.)

Повалення Тимчасового уряду. Створення Ради Народних Комісарів.

Розпуск Установчих зборів. Створення радянського державного апарату. «Декларація прав трудящого і експлуатованого народу».

Встановлення радянської влади на місцях. Розгром опозиційних партій і оформлення однопартійної системи.

Державне будівництво. «Декларація прав народів Росії». Утворення Російської Федерації.

Розробка, прийняття та загальна характеристика Конституції РСФРР 1918 року.

Виникнення основ радянського права. Цивільне право. Державна та кооперативна власність. Муніципалізація житлового фонду. Формування права особистої власності громадян.

Формування принципів радянського сімейного права. Перший кодекс РРФСР. Соціальне законодавство.

Формування основ кримінального права, основних принципів судочинства. Декрет про червоний терор.

Громадянська війна та її вплив на перебудову більшовицького державного апарату. Політика воєнного комунізму.

Згорання цивільно-правових і розширення воєнно-адміністративних методів керівництва економікою. ВРНГ і створення централізованої системи управління.

Розвиток права. Початок кодифікації радянського законодавства. Сімейне, трудове, земельне право. Кримінальне право.

Розвиток федеративних взаємовідносин радянських республік.

Розробка і прийняття першої Конституції СРСР 1924 р. Створення органів державної влади і управління.

Судова система. Організація прокуратури. Утворення адвокатури.

Кодифікаційна робота та формування системи нового законодавства. Кодифікація 20-х років. Утвердження командно-адміністративної системи управління.

Основні поняття теми: Тимчасовий уряд, Всеросійський з'їзд Рад, Рада Народних Комісарів, «Декларація прав трудящого і експлуатованого народу», однопартійна система, «Декларація прав народів Росії», Конституції РСФРР 1918 року, державна та кооперативна власність, муніципалізація житлового фонду, Декрет про червоний терор, політика воєнного комунізму, федеративний устрій РСФРР, Закавказька Радянська Федеративна Республіка, нормативно-правові акти, перша Конституція СРСР 1924 р., судова система, прокуратура, адвокатура.

Лекція 20. Основні зміни держави і права в роки II світової війни (2 год.)

Розвиток радянського права в 30-ті рр.

Конституція СРСР 1936 р.

Перебудова органів державної влади і управління.

Надзвичайне законодавство. Обмеження громадських прав.

Радянсько-німецькі договори 1939 р. та їх наслідки.

Зміни кордонів СРСР.

Велика Вітчизняна війна і перебудова державного апарату.

Особливості розвитку права в роки війни.

Кінець другої світової війни.

Основні поняття теми: фашизм, воєнний стан, воєнні трибунали, Пакт Ріббентропа – Молотова, військове законодавство, колабораціонізм, Союзні народні комісаріати, союзне громадянство, дисципліна праці, соціалістична власність.

Лекція 21. Повоєнний розвиток СРСР. Розпад СРСР. (2 год.)

Реорганізація правоохоронних органів в 50-60-ті рр. Початок реабілітації незаконно репресованих. Ліквідація позасудових органів.

Зміни в судовій системі. Основи судового устрою СРСР (1958 р.).

Розбіжності між Конституцією, законами та реальною практикою партійного і державного життя. Викривлення в національно-державному будівництві.

Основні напрямки в розвитку права в післявоєнний період.

Кодифікація законодавства. Прийняття основ законодавства СРСР і союзних республік в галузях кримінального, трудового, шлюбно-сімейного, земельного та ін. права. Конституція СРСР 1977 року.

Зміни в державному ладі СРСР в роки “перебудови”. Спроба підготовки та затвердження нового союзного договору. Децентралізаційні тенденції в національно-державному будівництві. Серпневий путч 1991 року.

Основні поняття теми: реабілітація, Хрущовська відлига, міністерства, відомства, перебудова, кооперативи, ринкові відносини, Серпневий заколот.

Семінар 8. Формування основ радянського права. Повоєнний розвиток СРСР. Розпад СРСР (2 год.)

Модуль 5.

Розвиток держави і права країн світу в ХХ ст.

Лекція 22. Держава та право Німеччини, та Японії новітнього періоду (2 год.)

Причини буржуазно-демократичної революції 1918 р. у Німеччині. Утворення Веймарської республіки. Веймарська конституція 1919 р. Кризові явища у соціально-економічній та владній сфері у кінці 20-х – на початку 30-х рр. Причини приходу до влади німецького фашизму. Державний та суспільний лад фашистської Німеччини. Законодавство фашистської Німеччини. Утворення ФРН і НДР. Конституція ФРН 1949 р. Державний лад ФРН у другій половині ХХ ст. Соціальна структура суспільства. Соціальне законодавство ФРН. Об'єднання Німеччини у 1990 р. Основні напрями державно-правового розвитку Німеччини у кінці ХХ – на початку ХХІ ст.

Крах фашистської держави у Німеччині. Утворення ФРН та її Конституція 1949 р. Утворення єдиної німецької держави у 1990 р. Німецький націонал - соціалізм. Японський мілітаризм – східна різновидність фашизму. Проголошення республіки. Конституція 1947 року. Післявоєнний розвиток Японії. Конституція 1947 р. Основні зміни в праві провідних світових держав.

Основні поняття теми: ліберально – демократична парламентська монархія, демократизація основ трудового і соціального законодавства, Загальнонаціональне повстання, референдум про політичний устрій, конституція другого покоління, фашизм, тоталітарна диктатура, гітлерюгенд, трудовий фронт, унітарна система устрою, військово - поліцейське свавілля, корпоративна держава, Асоціація допомоги трону, військова диктатура, Федеративна Республіка Німеччини, бундесрат, бундестаг, Східна Німеччина, канцлер, Федеративний конституційний суд.

Семінар 9. Держава та право Німеччини, Італії та Японії новітнього періоду (2 год.)

Лекція 23. Держава та право США новітнього періоду (2 год.)

Посилення президентської влади в США. Централізація державного апарату. «Новий курс» Ф. Рузвельта. Розвиток карального апарату. Поправки до Конституції США.

Основні поняття теми: Новий курс, економічна криза, товарно-кредитна корпорація, державні кредити, федеральна система банків, легалізація профспілок.

Лекція 24. Держава та право Англії новітнього періоду (2 год.)

Особливості державного розвитку Англії у міжвоєнний період. Вестмінстерський статут 1931 р. Зміни в апараті державного управління та у соціальній структурі Англії на протязі другої половини ХХ ст. Характерні риси англійської парламентської демократії. Джерела та основні риси права Англії. Соціальне законодавство. Основні напрями державно-правового розвитку Англії у кінці ХХ – на початку ХХІ ст.

Основні поняття теми: Вестмінстерський статут 1931 р, парламентська демократія, соціальне законодавство.

Лекція 25. Держава та право Франції новітнього періоду (2 год.)

Державний лад Третьої республіки у міжвоєнний період. Конституція 1946 р. Державний лад Четвертої республіки. Причини її ліквідації і прийняття Конституції 1958 р. Державний устрій П'ятої республіки. Зростання соціального напруження в 60-х роках. Зміни у соціальній структурі Франції. Французька правова система у другій половині ХХ ст. Основні напрями державно-правового розвитку Франції у кінці ХХ – на початку ХХІ ст.

Основні поняття теми: соціальне напруження, Конституція 1946 р., Конституція 1958 р.

Семінар 10. Держава та право Англії та США новітнього періоду (2 год.)

Навчально-методична карта дисципліни «Історія держави і права зарубіжних країн»

Разом: 150 год., лекції – 50 год., семінарські заняття – 20 год., індивідуальна робота – 20 год., самостійна робота – 50 год.,
підсумковий контроль – 10 год.

Модуль	Модуль 1.						Модуль 2.						Модуль 3.															
Назва модуля	Форми та право стародавніх держав						Феодалні держави і право						Виникнення та розвиток буржуазної держави і права															
Лекції																												
Дати																												
Теми лекцій	Загальна характеристика курсу «Історія держави і права зарубіжних країн»		Загальна характеристика розвитку держави і права Стародавнього світу. Єгипет та Вавилон		Держава і право Стародавньої Індії та Китаю		Держава і право Стародавньої Греції		Держава і право Стародавнього Риму		Держава та право Візантійської імперії		Загальна характеристика держави і права феодалного періоду. Держава і право франків		Держава і право Франції періоду Середньовіччя		Держава і право Арабського Халіфату		Японське середньовічне право		Загальна характеристика держави і права буржуазного періоду Держава і право Англії нового періоду		Держава і право США нового періоду		Держава і право Франції нового періоду		Держава і право Німеччини та Японії нового періоду	
Теми семінарських занять	Семінар 1. Загальна характеристика курсу «Історія держави і права зарубіжних країн». Загальна характеристика розвитку держави і права Стародавнього світу. Держава і право Стародавнього Єгипту та Вавилону (2 год.)		Семінар 2. Держава і право Стародавньої Індії та Китаю. Держава і право Стародавньої Греції та Риму (2 год.)						Семінар 3. Загальна характеристика держави і права феодалного періоду. Держава і право франків. Держава і право Франції, Англії та Німеччини періоду Середньовіччя (2 год.)		Семінар 4. Державо і право арабського Халіфату та Японії (2 год.)		Семінар 5. Загальна характеристика держави і права буржуазного періоду Держава і право Англії нового періоду. Держава і право США нового періоду (2 год.)		Семінар 6. Держава і право Франції, Німеччина та Японії нового періоду (2 год.)													
Самост. робота	Табл. 6						Табл. 6						Табл. 6															
Поточний контроль						МКР						МКР												МКР				
Підсумковий контроль	Залік																											

Модуль	Модуль 4.					Модуль 5.				
Назва модуля	Держава і право слов'янських народів, Росії, СРСР					Розвиток держави і права країн світу в XX ст.				
Лекції										
Дати										
Теми лекцій	Становлення права слов'янських народів	Держава і право Московії періоду Середньовіччя	Держава і право Російської імперії другої половини XIX – початку XX ст.	Формування основ радянського права в 20-30 рр.	Основні зміни держави і права в роки II світової війни в СРСР	Повоєнний розвиток СРСР. Розпад СРСР	Держава та право Німеччини, та Японії новітнього періоду	Держава та право США новітнього періоду	Держава та право Англії новітнього періоду	Держава та право Франції новітнього періоду
Теми семінарських занять			Семінар 7. Слов'янське право. Держава і право Російської імперії другої половини XIX – початку XX ст. (2 год.)			Семінар 8. Формування основ радянського права. Повоєнний розвиток СРСР. Розпад СРСР (2 год.)	Семінар 9. Держава та право Німеччини, Італії та Японії новітнього періоду (2 год.)			Семінар 10. Держава та право Англії та США новітнього періоду (2 год.)
Самост. робота	Табл. 6					Табл. 6				
Поточний контроль						МКР				МКР
Підсумковий контроль	Залік									

5. Структура навчальної дисципліни

№ п/ п	Назви теоретичних розділів	Кількість годин						
		Разом	Аудиторних	Лекцій	Семинарських	Самостійна робота	Підсумковий контроль	Індивідуальні завдання
Модуль 1. Форми та право стародавніх держав								
1.	Загальна характеристика курсу «Історія держави і права зарубіжних країн»	6	2	2		4		
2.	Загальна характеристика розвитку держави і права Стародавнього світу. Єгипет та Вавилон.	8	6	2	2	2		2
3.	Держава і право Стародавньої Індії та Китаю	4	2	2		2		
4.	Держава і право Стародавньої Греції	6	4	2		2		2
5	Держава і право Стародавнього Риму	6	4	2	2	2		
6	Держава та право Візантійської імперії	4	4	2			2	
		34	22	12	4	12	2	4
Модуль 2. Феодальні держави і право								
7.	Загальна характеристика держави і права феодального періоду. Держава і право франків.	4	2	2		2		
8.	Держава і право Франції періоду Середньовіччя	6	4	2		2		2
9	Держава і право феодальної Англії та Німеччини	6	4	2	2	2		
10.	Держава і право Арабського Халіфату	6	4	2		2		2
11	Японське середньовічне право	8	6	2	2	2	2	
		30	20	8	4	10	2	4
Модуль 3. Виникнення та розвиток буржуазної держави і права								
12	Загальна характеристика держави і права буржуазного періоду Держава і право Англії нового періоду	5	2	2		3		
13.	Держава і право США нового періоду	9	6	2	2	3		2
14.	Держава і право Франції нового періоду	5	2	2		3		
15.	Держава і право Німеччини та Японії нового періоду	11	8	2	2	3	2	2
		30	18	8	4	12	2	4
Модуль 4. Держава і право слов'янських народів, Росії, СРСР.								
16	Становлення права слов'янських народів	2	2	2				
17	Держава і право Московії періоду Середньовіччя	2	2	2				
18	Держава і право Російської імперії другої половини XIX – початку XX ст.	8	6	2	2	2		2
19	Формування основ радянського права в 20-30 рр..	2	2	2				
20.	Основні зміни держави і права в роки II світової війни	4	4	2				2
21.	Повоєнний розвиток СРСР. Розпад СРСР.	8	6	2	2	2	2	
		26	22	12	4	4	2	4
Модуль 5. Розвиток держави і права країн світу в XX ст.								
22.	Держава та право Німеччини та Японії новітнього періоду	5	2	2		3		
23.	Держава та право США новітнього періоду	9	6	2	2	3		2
24.	Держава та право Англії новітнього періоду	5	2	2		3		
25.	Держава та право Франції новітнього періоду	11	8	2	2	3	2	2
		30	18	8	4	12	2	4
		150	100	50	20	50	10	20

6. Теми семінарських занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Загальна характеристика розвитку держави і права Стародавнього світу. Держава і право Стародавнього Єгипту та Вавилону.	2
2	Держава і право Стародавньої Індії та Китаю. Держава і право Стародавньої Греції та Риму.	2
3	Загальна характеристика держави і права феодального періоду. Держава і право франків. Держава і право Франції, Англії та Німеччини періоду Середньовіччя	2
4	Держава і право Арабського Халіфату та Японії.	2
5	Загальна характеристика держави і права буржуазного періоду. Держава і право Англії нового періоду. Держава і право США нового періоду.	2
6	Держава і право Франції, Німеччини, Японії нового періоду	2
7	Слов'янське право. Держава і право Російської імперії другої половини ХІХ – початку ХХ ст..	2
8	Формування основ радянського права. Повоєнний розвиток СРСР. Розпад СРСР.	2
9	Держава та право Німеччини та Японії новітнього періоду	2
10	Держава та право Англії й Франції новітнього періоду	2

7. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	Кількість балів
1	Загальна характеристика курсу	2	7
2	«Історія держави і права зарубіжних країн»	2	
3	Загальна характеристика розвитку держави і права Стародавнього світу. Держава і право Стародавнього Єгипту та Вавилону	2	7
4	Держава і право Стародавньої Індії та Китаю	2	
5	Держава і право Стародавньої Греції та Риму	4	
6	Загальна характеристика держави і права феодального періоду. Держава і право франків.	2	7
7	Держава і право Франції, Англії	2	
8	Держава і право Франції, Англії та Німеччини періоду Середньовіччя	2	
9	Держава і право Арабського Халіфату	2	
10	Японське середньовічне право	2	7
11	Загальна характеристика держави і права буржуазного періоду. Держава і право Англії нового періоду	3	
12	Держава і право США нового періоду	3	
13	Держава і право Франції нового періоду	3	7
14	Держава і право Німеччини та Японії нового періоду	3	
15	Жовтнева революція 1917 р. та утворення радянської держави і права в Росії. Формування основ радянського права	2	
16	Повоєнний розвиток СРСР. Розпад СРСР.	2	

17	Держава та право Німеччини, Італії та Японії новітнього періоду	3	7
18	Держава та право США новітнього періоду	3	
19	Держава та право Англії новітнього періоду	3	
20	Держава та право Франції новітнього періоду	3	
	Разом	50 год.	25 балів

8. Методи навчання

I. Методи організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності

1) За джерелом інформації:

- *Словесні:* лекція (традиційна, проблемна) із застосуванням комп'ютерних інформаційних технологій (PowerPoint – презентація), семінари, пояснення, розповідь, бесіда.

- *Наочні:* спостереження, ілюстрація, демонстрація.

2) За логікою передачі і сприймання навчальної інформації: індуктивні, дедуктивні, аналітичні, синтетичні.

3) За ступенем самостійності мислення: репродуктивні, пошукові, дослідницькі.

4) За ступенем керування навчальною діяльністю: під керівництвом викладача; самостійна робота студентів: з книгою; виконання індивідуальних навчальних проектів.

II. Методи стимулювання інтересу до навчання і мотивації навчально-пізнавальної діяльності:

1) Методи стимулювання інтересу до навчання: навчальні дискусії; створення ситуації пізнавальної новизни; створення ситуацій зацікавленості (метод цікавих аналогій тощо).

9. Методи контролю

Навчальні досягнення студентів із дисципліни «Історія держави і права зарубіжних країн» оцінюються за модульно-рейтинговою системою, в основу якої покладено принцип поопераційної звітності, обов'язковості модульного контролю, накопичувальної системи оцінювання рівня знань, умінь та навичок; розширення кількості підсумкових балів до 100.

Кожний модуль включає бали за поточну роботу студента на семінарських, виконання самостійної роботи, індивідуальну роботу, модульну контрольну роботу.

Виконання модульних контрольних робіт здійснюється в режимі комп'ютерної діагностики або з використанням роздрукованих завдань.

Реферативні дослідження та есе, які виконує студент за визначеною тематикою, обговорюються та захищаються на семінарських.

Модульний контроль знань студентів здійснюється після завершення вивчення навчального матеріалу модуля.

Кількість балів за роботу з теоретичним матеріалом, на практичних заняттях, під час виконання самостійної та індивідуальної навчально-дослідної роботи залежить від дотримання таких вимог:

- ✓ своєчасність виконання навчальних завдань;
- ✓ повний обсяг їх виконання;

- ✓ якість виконання навчальних завдань;
- ✓ самостійність виконання;
- ✓ творчий підхід у виконанні завдань;
- ✓ ініціативність у навчальній діяльності.

РОЗРАХУНОК БАЛІВ

вид роботи	максимальна кількість балів за один вид роботи	обов'язкова кількість виконаних завдань за курс	максимальна кількість балів за всі види роботи
1. Відвідування лекцій	1	25	25
2. Відвідування семінарів (практичних)	1	10	10
3. Виконання завдання для самостійної роботи	7	5	35
4. Робота на семінарському занятті (доповідь, виступ, повідомлення, участь в дискусії)	10	7	70
5. Виконання модульної контрольної роботи	25	5	100
Всього			240
Коефіцієнт	4		

Шкала оцінювання засвоєння студентом навчального матеріалу

Рейтингова оцінка	Оцінка за стобальною шкалою	Значення оцінки
A	90-100	Відмінно – відмінний рівень знань (умінь) в межах обов'язкового матеріалу, з, можливими незначними недоліками.
B	82-89	Дуже добре – достатньо високий рівень знань (умінь) в межах обов'язкового матеріалу без суттєвих (грубих) помилок.
C	75-81	Добре – в цілому добрий рівень знань (умінь) з незначною кількістю помилок.
D	69-74	Задовільно – посередній рівень знань (умінь) із значною кількістю недоліків, достатній для подальшого навчання або професійної діяльності
E	60-68	Достатньо – мінімально можливий допустимий рівень знань (умінь)
FX	35-59	Незадовільно з можливістю повторного складання – незадовільний рівень знань (умінь), з можливістю повторного перескладання за умови належного самостійного доопрацювання

F	1-34	Незадовільно з можливістю повторного прослуховування досить низький рівень знань (умінь), що вимагає повторного вивчення дисципліни

10. Методичне забезпечення

- ✓ робоча навчальна програма;
- ✓ навчальні посібники;
- ✓ опорні конспекти лекцій;
- ✓ збірка тестових і контрольних завдань для тематичного (модульного) оцінювання навчальних досягнень студентів;
- ✓ засоби підсумкового контролю (комплект друкованих завдань для підсумкового контролю).

11. Очікувані результати

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні:

володіти категоріальним апаратом історії зарубіжного права, а також базовими теоретичними концепціями, що складають основу курсу; знати предмет, метод та періодизацію історії світового права;

розуміти сутність і закономірності еволюції світових правових традицій;

знати особливості зародження і розвитку світової правової системи в цілому, а також окремих її галузей у різні історичні періоди; знати фактичний матеріал щодо формування та розвитку державно-правових інститутів та їх хронологію;

розуміти актуальні проблеми історії зарубіжного права на сучасному етапі розвитку науки; знати історію кодифікації світового права, а також основні джерела права та закономірності їх розвитку.

Студент має **вміти** використовувати набуті теоретичні знання з історії зарубіжного права у професійній діяльності розв'язуючи конкретні завдання;

визначати загальні закономірності виникнення та еволюції системи права у різні історичні періоди; аналізувати процеси розвитку права та державності у їх взаємозв'язку та взаємозалежності зі світовими тенденціями;

розкривати особливості еволюції наукових поглядів світових діячів на державу і право; аналітично мислити,

самостійно систематизувати та узагальнювати матеріал з історії світового права;

вільно орієнтуватися в системі джерел права та аналізувати їх на принципах історизму; об'єктивно висвітлювати основні принципи побудови сучасної правової системи провідних країн світу

12. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Базова

1. Історія держави і права зарубіжних країн: посібник / В.І. Орленко, В.В. Орленко. – 4-ге вид., стер. – К., 2010. – 243 с.
2. Історія держави і права зарубіжних країн: навч. посіб. / Л.М. Бостан, С.К. Бостан. – 2-ге вид., перероб. та допов. – К.: ЦУЛ, 2008. – 729 с.
3. Макачук В. С. Загальна історія держави і права зарубіжних країн: Навч.

- посібник. — 5-е вид., доп. — К.: Атіка, 2006.
4. Історія держави і права зарубіжних країн [Текст] : навч. посіб. / Укоопспілка, Львів. комерц. акад. ; [уклад. Вдовичин І. Я.]. - Львів : Вид-во Львів. комерц. акад., 2015. - 591 с
  5. Шигаль, Д. А. Історія держави і права зарубіжних країн [Текст] : курс лекцій / Д. А. Шигаль. - Х. : ФІНН, 2011. - 340 с.
  6. Історія держави і права зарубіжних країн [Текст] : посібник / [Джу́жа О. М. та ін.]. - К. : НАВС, 2012. - 375 с
  7. Трофанчук Г.І. Історія держави і права зарубіжних країн [Текст] : навч. посіб. / Г. І. Трофанчук. - 2-ге вид., переробл. і допов. - К. : Юрінком Інтер, 2013. - 445 с

Допоміжна

1. Бостан Л. М, Бостан С. К. Історія держави і права зарубіжних країн. Навчальний посібник. — К.: Центр навчальної літератури, 2004
2. Глиняний В. П. Історія держави і права зарубіжних країн: Навч. посібник для студ. вищих навч.закл. / Одеська національна юридична академія. — 5-е вид., перероб. І доп. — К.: Істина, 2005.
3. Історія держави і права зарубіжних країн: Навчальний посібник / За ред О. М. Джужі. — К., 2000.
4. Історія держави і права зарубіжних країн. Хрестоматія / за ред. В.Д.Гончаренко. — К.: Ін Юре, 2002. — 716 с.
5. Лещенко И.И. История государства и права зарубежных стран (рабовладельческое и феодальное государство и право): Учебное пособие; изд. 2-е, доп.— Донецк: ООО «Юго-Восток, Лтд», 2006.— 306 с.
6. Макарчук В. С. Загальна історія держави і права зарубіжних країн: Навчальний посібник. Вид. 4-те, доп - К.: Атіка, 2004.- 616 с.
7. Макарчук В. С. Історія держави і права зарубіжних країн. — К.: Атіка, 2000.
8. Страхов М. М. Історія держави і права зарубіжних країн: [Підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих закладів освіти]. — Харків: Право, 1999. —416 с.
9. Тищик Б. Й. Історія держави і права країн Стародавнього світу. — Львів: Світ, 2001.
10. Тищик Б.Й. Історія держави і права країн Стародавнього світу: Навч. посібник. — Львів: Світ, 2001. — 384 с.
11. Хома Н.М. Історія держави та права зарубіжних країн: Навч. посіб. для студ. вищих закладів освіти. — К.: Каравела, 2004.
12. Шевченко О.О. Історія держави і права зарубіжних країн. Хрестоматія. Київ, "Вентурі" 1995.
13. Шевченко О. О. Історія держави і права зарубіжних країн: Навчальний посібник для студентів юридичних вузів та факультетів. — К.: Вентурі, 2-е вид. переробл. і доп. — К.: Олан, 2003.
14. Шевченко О.О. Історія держави і права зарубіжних країн: Навч. посібник для студентів юрид. вузів та факультетів.—К. Вентурі, 1997 р. — 308 с.

Електронні ресурси:

Історія держави і права зарубіжних країн. Підручник для студентів вищих навчальних закладів / За ред.професора Л. М. Маймескулова. — Харків, «Право». -

2011

<http://uristinfo.net/istorija-gosudarstva-i-prava/267-istorija-derzhavi-i-prava-zar-krayin-majmeskulov.html>

Історія держави і права зарубіжних країн [Текст] : навч. посіб. / Л. М. Бостан, С. К. Бостан ; Запорізький юрид. ін-т. - Київ : Центр учбової літ., 2008. - 672 с.

<http://subject.com.ua/pdf/124.pdf>